

IN MARGINE

EEN CURIEUS TYPE KOPIISTENFOUT : DE ASSOCIATIEVE VERWISSELING VAN PERSOONSNAMEN

De verzen 4992-4998 van *Lantsloot vander Haghedochte*¹, waarin de verteller de overgang aangeeft naar een nieuwe episode in zijn vertaling van de *Lancelot en prose*, luiden :

4992 Nu latic hier van desen die tale
Daer hi sinen rouwe dreef
Met sinen lieden daer hi bleef,
Ende ic wil ons vroet maken
4996 Van her Galioots saken,
Ende van den coninc Arture ;
Daer of beghint dese aventure.

De mededeling in vs. 4996, dat men ons zal vertellen van de wederwaardigheden van heer Galioot, kan niet juist zijn. De held wiens tragische levensloop een hoofdmotief is van het eerste deel van de *Lancelot en prose*², is immers lang tevoren in het verhaal overleden³. Het vermoeden dat er met de tekst van *Lantsloot vander Haghedochte* (hierna : LH) op deze plaats iets mis is, wordt versterkt wanneer we de Oudfranse tekst raadplegen waarvan LH de vertaling vormt : *Mes atant lesse le compte a parler de luy et retourne a lancelot du lac*

¹ In het zeer beperkte kader van deze bijdrage acht ik het overbodig in te gaan op overlevering en karakter van deze nog onuitgegeven Middelnederlandse Arturroman. Hier zij volstaan met verwijzing naar W. P. GERRITSEN, O. S. H. LIE en F. P. VAN OOSTROM : *Le Lancelot en prose et ses traductions moyen-néerlandaises*, in *Rapports/Het Franse boek* 48 (1978), p. 75-85 (ook in *Arturistiek in artikelen. Een bundel fotomechanisch herdrukte studies over Middelnederlandse Arturromans. Met een bibliografie van de Middelnederlandse Arturistiek sinds 1945*. Samengesteld door F. P. van Oostrom. Verschijnt najaar 1978). Ik citeer *Lantsloot vander Haghedochte* naar de werktekst van de in voorbereiding zijnde editie.

² Men leze het prachtige artikel van JEAN FRAPPIER : *Le personnage de Galehaut dans le Lancelot en prose*, in *Romance Philology* 17 (1964), p. 535-554 ; een uitgebreide versie in J. FRAPPIER : *Amour courtois et table ronde*. Genève, 1973. Publications romanes et françaises 126. p. 181-208.

³ Om precies te zijn : op p. 155 van deel IV van de enige volledige editie van de *Lancelot en prose : The vulgate version of the Arthurian romances*. Edited from manuscripts in the British Museum by H. O. Sommer. 7 dln. + Index. Washington, 1908-1916. Carnegie Institution of Washington Publications 74. De parallel van de aangehaalde plaats uit *Lantsloot vander Haghedochte* staat op p. 301 van dl. IV van de ed.-Sommer.

*et au roy artus*⁴. Dit brengt ons op de gedachte dat wij in vs. 4996 in plaats van *Galioots* zouden moeten lezen: *Lantsloots*. Aan een bewuste verandering door de vertaler van *LH* hoeft men niet te denken; de mededeling is immers onzinnig. Een vertaalfout ligt zo mogelijk nog minder voor de hand. Ik meen dat aan de lezing van vs. 4996 een kopiïstenfout ten grondslag moet liggen.

Nu heeft de dissertatie van A. M. Duinhoven ons geleerd dat het zonder meer stipuleren van een kopiïstenfout (i.c. de vervanging van *Lantsloots* door *Galioots*) als tekstkritische methode ondermaats is: „omdat aan een corrupte lezing een andere lezing moet zijn voorafgegaan, is het bewijs van tekstbederf pas geleverd, wanneer de oudere lezing is hersteld en dat is pas mogelijk, wanneer duidelijk is hoe de overgeleverde lezing is ontstaan”⁵. Het is met andere woorden zaak de gemaakte fout te verklaren. Mijns inziens is dat in het specifieke geval van *LH* vs. 4996 mogelijk door een aantal vergelijkbare gevallen in ogenschouw te nemen. Dat de hieronder aangehaalde voorbeelden vrijwel alle uit de Oudfranse *Lancelot en prose* of vertalingen daarvan stammen, vindt zijn oorzaak in de beperking van mijn huidige onderzoeksgebied; het zou mij verbazen als dergelijke fouten niet ook elders aangetroffen zouden kunnen worden.

Het „spiegelbeeld” van de fout in *LH* vs. 4996, de vervanging van de naam van Galehaut door die van zijn vriend Lancelot, treffen wij aan in de Duitse vertaling van de *Lancelot en prose*: *Da fraget Lancelot was sie meynde*⁶. Dat het Lancelot zou zijn die deze vraag stelt, is uiterst onwaarschijnlijk; hij is van de achtergrond van de woorden van de Dame de Malohaut volledig op de hoogte – dit in tegenstelling tot Galehaut. Het Oudfrans heeft dan ook: *Et galahos demande que chou est*⁷, en *LH* (vs. 1657-1659) *Galioot begonste vraghen* [...] *Wat datter ane lach*. Een tweede voorbeeld vinden we elders in de Duitse tekst: *Underdes was ein jungfrau zu Lancelotes pavilun komen*⁸; de (correcte) lezing van de *Lancelot en prose* luidt hier: *si vint une damoisele a la tente galahot*⁹.

Lancelot en Galehaut vormen niet het enige duo waarvan de leden „verwisselbaar” zijn, en evenmin is de fout beperkt tot vertalingen van de *Lancelot en prose*, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken. Wij vinden in de Oudfranse handschriften *Damoisele fait galahos* naast *Damoisele fait mesire Gau-*

⁴ Dit is de lezing van de druk van 1488 van de *Lancelot en prose*, die bereikbaar is in een recente facsimile-uitgave: *Lancelot du Lac 1488*. 2 dln. 2de dr. London, 1975. Scholar Press Facsimile. De redenen om deze tekstversie representatiever voor het oudfranse origineel van *LH* te achten dan de ed.-Sommer hoop ik elders uiteen te zetten.

⁵ A. M. DUINHOVEN: *Bijdragen tot reconstructie van de Karel ende Elegast*. Dl. 1. Assen, 1975. Diss. Utrecht. Het citaat op p. 457.

⁶ *Lancelot*. Nach der Heidelberger Pergamenthandschrift Pal. Germ. 147. Hrsg. von R. Kluge. Dl. 1. Berlin, 1948. Deutsche Texte des Mittelalters 42. p. 462.

⁷ Ed.-Sommer (zie n. 3), dl. III, p. 411.

⁸ Ed.-Kluge (zie n. 6), dl. 1, p. 463.

⁹ Hs. Cambridge, Corpus Christi College Library 45, F. 64R,a. Het Institut de Recherche et d'Histoire des Textes te Parijs ben ik dank verschuldigd voor het uitlenen van een microfilm van dit handschrift.

vain¹⁰. Een tweede voorbeeld: *Lors dist mesire Gauvain* tegenover *Lors dist mesire Yvain*¹¹. Een derde: *Et quant Galeholt sot lo nouele. si ne fet pas a demander sil en fu lies entre luy et lyonel* naast *Il nest mie a demander se boort [Bobort] et lyonnel en eurent ioye*¹².

Op de volgende plaats treffen wij de verwisseling van eigennamen als het ware *in statu nascendi* aan. De overgangsformule naar een nieuwe episode luidt in deel IV, p. 143 van de editie-Sommer: *si vous dirons de Galeholt*. De kopiist van handschrift Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. fr. 1430 schreef bij vergissing aanvankelijk neer: *et parole deancelot* (F. 231R,b). Hij bemerkte zijn fout echter tijdig, en verbeterde *ancelot* zo goed en zo kwaad als dat ging in *galehot*.

In al deze gevallen lijkt de gemaakte fout een associatiefout te zijn¹³: de kopiist leest een naam in zijn legger, associeert deze met de naam van een ander verhaalpersonage, en schrijft abusievelijk deze laatste naam in zijn kopie neer. Zonder enige kennis van encephalische processen te pretenderen waag ik de veronderstelling dat deze associaties aan een beperking onderhevig zijn: de twee personages moeten in een bepaalde context een „zinvol paar” vormen. Om in Artursfeer te blijven: verwisseling van Ywein en Walewein (een traditioneel paar) is mogelijk, maar verwisseling van Ywein en Keye ligt – zeer specifieke contexten uitgezonderd – minder in de rede. Meer materiaal (waarvoor schrijver dezes zich aanbevolen houdt) zal het mogelijk maken om de „selectierestricties” voor deze fout nader te bepalen. Daarmee zou wellicht ook een uitweg uit het volgende probleem gevonden kunnen worden.

In *Ferguut* vs. 1083 is het *Mijn her Lanceloet die ridder goet* die Ferguut de linker spoor aanbindt; in de Oudfranse *Fergus* wordt deze handeling verricht door Ywein, die aldaar wordt aangeduid met zijn bijnaam *li chevaliers au lion*. Professor Draak zag hierin een aanwijzing dat de Middelnederlandse bewerker de *Yvain* van Chrétien de Troyes niet kende: anders zou hij deze „vertaalblunder” niet hebben gemaakt¹⁴. Het is verleidelijk te overwegen of aan de lezing van de *Ferguut* op deze plaats niet eerder een kopiisten- dan een vertaalfout ten grondslag ligt: de associatieve vervanging van *Ywein* door *Lanceloet*. In de eerste plaats betrapt een letterkundige doorgaans liever een kopiist dan een dichter op een blunder; in de tweede plaats ontslaat een dergelijke hypothese ons van de plicht te verklaren hoe de *Ferguut* in vs. 4338 (waar de persoons-

¹⁰ Ed.-Sommer (zie n. 3), dl. III, p. 411, resp. *Lancelot du Lac* 1488 (zie n. 4), F. p6R.

¹¹ Ed.-Sommer (zie n. 3), dl. IV, p. 143, resp. *Lancelot du Lac* 1488 (zie n. 4), F. y7R.

¹² Ed.-Sommer (zie n. 3), dl. IV, p. 138, resp. *Lancelot du Lac* 1488 (zie n. 4), F. y5V. Enkele andere voorbeelden van dergelijke fouten in de druk van 1533 van de *Lancelot en prose* worden – in geheel ander verband – aangehaald in P. MÄRTENS: *Zur Lanzelotsage. Eine litterarhistorische Untersuchung*, in *Romanische Studien* 5 (1880), p. 637.

¹³ Over „Contaminatie door associatie” zie Duinhovens *Bijdragen* I (zie n. 5), § 6.3. Het hier besproken type fout is enigszins vergelijkbaar met de door Duinhoven opgemerkte „Vervanging door het tegengestelde” (§ 6.3.5.2).

¹⁴ A. M. E. DRAAK: *The second part of the Dutch Ferguut and its French sources*, in *Neophilologus* 19 (1934), p. 107-111 (herdrukt in *Arturistiek in artikelen* (zie n. 1), speciaal p. 110).

naam *Lunette* t.o.v. het Oudfrans is toegevoegd) juist de invloed van Chrétiens *Yvain* lijkt te verraden!¹⁵ Toch vraag ik mij af of het paar Ywein-Lanceloet „zinvol” genoeg is om associatieve verwisseling van deze twee ridders van de Tafelronde plausibel te achten. Vooralsnog acht ik de recentelijk door J. D. Janssens voorgestelde verklaring zeker zo plausibel: een bewuste vervanging door de Middelnederlandse bewerker van *Yvain* door Lanceloet¹⁶.

Verwisseling van de twee grootste Arturridders, Walewein en Lancelot, is natuurlijk zeer wel denkbaar, en wordt dan ook aangetroffen: in vs. 1447-1448 van de *Lancelot-compilatie* zegt een jonkvrouw tot Lancelot (aan een opzettelijke vergissing hoeft men niet te denken): *Ik weet wel [...] dat gi sijt Mijn here Walewein*¹⁷. Met deze vergissing bevindt kopiist A van de compilatie zich overigens in modern gezelschap: in zijn bespreking van *Lanceloet en het hert met de witte voet* vermeldt G. Knuvelder „het bed waarin Lancelot rust na het gevecht met de bedrieglijke ridder”, terwijl dit bed in het verhaal voor Walewein gespreid wordt¹⁸.

Deze bijdrage is bedoeld als een kleine aanvulling op A. M. Duinhovens *Bijdragen*; zij kan misschien zelfs worden beschouwd als een bijdrage tot reconstructie van *Karel ende Elegast*. Op pagina 140 van zijn dissertatie noemt Dr. Duinhoven drie gevallen van verwarring der namen *eggeric* en *elegast*. Hij zoekt de verklaring hiervoor in verkeerd opgeloste afkortingen (e. of E.). Mijns inziens moet op grond van bovenstaande gevallen eerder worden gedacht aan de associatieve verwisseling van eigennamen.

Utrecht, Instituut De Vooy
januari 1978

F. P. VAN OOSTROM

¹⁵ Zie ook prof. Draaks bespreking van deze tegenstrijdigheid in haar in de vorige noot geciteerde artikel, p. 110-111.

¹⁶ J. D. JANSSENS: *De „Fergus” en de „Ferguut”*. *Marginalia bij de nieuwe Ferguut-editie*, in *SpdL* 19 (1977), p. 280-288. Prof. Janssens bespreekt deze plaats op p. 285.

¹⁷ *Roman van Lancelot (XIIIe eeuw)*. Naar het (eenig-bekende) handschrift der Koninklijke Bibliotheek, op gezag van het Gouvernement uitgeg. door W. J. A. Jonckbloet. 2 dln. 's-Gravenhage, 1846-1849. Deze plaats: dl. 1, p. 10.

¹⁸ G. KNUVELDER: *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. 5de, geh. herz. dr. Dl. 1. 's-Hertogenbosch, 1970. p. 145. Vgl. *Lanceloet en het hert met de witte voet*. Ed. M. Draak. 5de dr. Culemborg, 1976. *Klassieken Nederlandse letterkunde*. p. 18.